

Het objectieve waarheidsbegrip in Waarder

Theo A.F. Kuipers

Inleiding

In diverse kringen is het tegenwoordig populair het objectieve waarheidsbegrip voor onzinnig te verklaren. Hieraan ligt een vorm van overdreven empirisme ten grondslag die het vrijmoedig spreken over objectieve waarheid en onwaarheid verbiedt.

Filosofen die het bestaan van objectieve waarheden verdedigen, hebben deze empiristische schrikreactie tot op zekere hoogte zelf opgeroepen: het objectieve waarheidsbegrip is door hen metafysisch opgetuigd, met name door een correspondentie tussen taal en werkelijkheid te veronderstellen. Ontmythologisering van het objectieve waarheidsbegrip is dan ook noodzakelijk als men rehabilitatie van dat begrip nastreeft.

Hans Radder is een respectabel voorbeeld van iemand die het begrip 'objectieve waarheid' uit het filosofisch vocabulaire wil verbannen. In 'Rondom realisme' (*Kennis en Methode*, XIII.3, 1989: 295-314) geeft hij een overzicht van de spraakmakende posities in het realisme-debat. Het standaard- of representationeel realisme waarin 'waarheid' centraal staat, wijst hij met inmiddels klassieke argumenten af. Vervolgens schuift hij de thans populaire vorm van antirealisme, het constructief empirisme van Bas van Fraassen, terecht terzijde omdat het gebaseerd is op een wetenschappelijk gezien anachronistisch observatiebegrip. Via het non-realisme van Fine en Rorty komt Radder terecht bij een door hemzelf verbeterde versie van het referentieel realisme van Ian Hacking. Dit referentieel realisme kent weliswaar realistische pretenties toe aan theoretische entiteiten en eigenschappen, maar het begrip 'waarheid' speelt in deze vorm van realisme geen rol meer. Het is een zwakke vorm van realisme: representationeel realisme impliceert referentieel realisme, maar het omgekeerde geldt niet.

Waarom wordt dit representationeel realisme door Radder afgewezen? In deze reactie zal ik uiteenzetten dat die afwijzing berust op een misverstand. Radder werpt het representationeel realisme en het metafysische idee van de correspondentie tussen taal en realiteit in één hoed en schuift beide vervolgens met één gebaar terzijde. Deze handeling is echter even onnodig als ongewenst. Ontdoen we het representationeel realisme van zijn metafysi-

sche ballast, dan bestaat er geen enkele noodzaak het spreken over 'objectieve waarheid' te verbieden.

Radder geeft een aantal kenmerken van representationeel realisme die ik als volgt samenvat:

- 1) doel van wetenschap is het opstellen van ware uitspraken, dit doel kan steeds beter benaderd worden en dat gebeurt ook (waarheids-convergentie),
- 2) de (on-)waarheid van een uitspraak wordt bepaald door de werkelijkheid en niet door de vraag of die uitspraak voor ons (on-)aanvaardbaar is (fallibilisme),
- 3) een ware uitspraak correspondeert op de een of andere manier met de (niet-talige) werkelijkheid (correspondentietheorie van de waarheid).

Radder presenteert de correspondentietheorie van de waarheid dus als een *kenmerk* van het representationeel realisme. Zijn belangrijkste kritiek op deze sterke vorm van realisme heeft op dit kenmerk betrekking. Het veronderstellen van een correspondentie tussen een ware uitspraak en de werkelijkheid is een metafysische veronderstelling: ze is ontoetsbaar en voegt dus niets toe aan het idee van een rationeel aanvaardbare uitspraak, gesteld al dat dat laatste begrip als een soort pragmatisch waarheidsbegrip zinvol is. Radder pretendeert geen originaliteit met deze kritiek. Het is een kritiek die in de literatuur van de laatste twee decennia door toedoen van met name Putnam gangbaar geworden is.

Radder heeft nog meer kritiek. Ten eerste is er volgens hem geen goede explicatie van het idee van waarheidsconvergentie. Ten tweede ziet hij in de geschiedenis van de wetenschap niet alleen continuïteit en convergentie, maar ook discontinuïteit en divergentie. Hierover kan ik kort zijn. Het eerste punt is onwaar en het tweede onproblematisch. Het is algemeen bekend dat Miller en Tichý in 1974 aantoonde dat Poppers plausibele definitie van 'dichterbij de waarheid' uit 1963 een fundamentele tekortkoming had. Popper had voorgesteld een theorie dichterbij de waarheid te noemen dan een andere als de eerste meer ware en minder onware consequenties heeft. Miller en Tichý lieten onafhankelijk van elkaar zien dat dit nooit van toepassing kon zijn voor onware theorieën (per definitie theorieën met tenminste één onware consequentie), terwijl die vanuit fallibilistisch standpunt juist erg belangrijk zijn. Minder bekend is dat er anno 1990 enkele nieuwe explicaties van waarheidsbenadering in omloop zijn die wel geschikt zijn voor onware theorieën (Brink, 1989; Kuipers (ed.), 1987(a); Miller, 1989/90). Die explicaties verschillen weliswaar in details, begripsexplicatie leidt nu eenmaal niet per definitie tot maar één eenduidig begrip, maar ze stemmen voldoende overeen om van een zinvol begrip te spreken.

Radders tweede aanvullende kritiekpunt dat er ook discontinuïteit en divergentie voorkomt in de wetenschapsgeschiedenis en dat er dus geen spra-

ke is van continue waarheidsbenadering, is onproblematisch. Uit de geschiedenis wordt slechts overduidelijk dat er ook verkeerde wegen ingeslagen kunnen worden en dat dat hersteld kan worden. De combinatie van convergent realisme en fallibilisme sluit *gegarandeerde* convergentie nu eenmaal uit. Een voorzichtige convergent realist beweert alleen dat waarheidsbenadering mogelijk is, dat we in concrete gevallen goede redenen kunnen hebben voor het vermoeden dat de ene theorie dichterbij de waarheid is dan een andere en dat dit vermoeden wel falsifieerbaar maar niet verifieerbaar is (Kuipers, 1990).

In het nu volgende zal ik aan de hand van een voorbeeld laten zien dat een vorm van representationeel realisme mogelijk is, die op genuanceerde wijze voldoet aan de door Radder genoemde kenmerken 1) en 2), zonder dat het nodig is het derde kenmerk te accepteren. Aan het slot van deze bijdrage zal bovendien worden aangetoond dat het mogelijk is enkele correspondentie-intuïties over waarheid, waar de correspondentietheorie van de waarheid vermoedelijk uit voortkomt, te interpreteren in termen van taal-taal correspondentie in plaats van in taal-werkelijkheid correspondentie, zodat ze ontgaan worden van metafysische aanspraken.¹

Gezond verstand in Waarder

Stel dat we geïnteresseerd zijn in de biologische ouders van de huidige inwoners van de gemeente Waarder. Hoewel het voor antirealistten niet eenvoudig zal zijn, nodig ik ook hen uit aan te nemen dat ieder mens zich heeft ontwikkeld uit de combinatie van precies één eikel en precies één zaadcel en dat die op hun beurt zijn voortgebracht door een unieke vrouw en een unieke man, de moeder respectievelijk de vader. Zoals iedere gemeente zal ook de gemeente Waarder pretenderen dat bij de burgerlijke stand nauwkeurig geregistreerd staat wie de ouders van een inwoner zijn.² De volledige opsomming van de ouders van alle inwoners noem ik de ouderschapsbeschrijving van Waarder. In die beschrijving kunnen diverse soorten fouten zitten. Een ambtenaar kan zich hebben vergist bij het inschrijven. Meer tot de verbeelding spreken de fouten die met name in de vaderschapsbeschrijving kunnen zitten: iemand die als vader een kind komt inschrijven, kan, al dan niet in commissie met de moeder, daarover bewust liegen; maar ook de moeder die een kind aangeeft kan op goed geluk één van de kandidaat-vaders tot de vader bestempelen.

De volgende veronderstellingen zijn met dit voorbeeld verbonden. Er is een unieke (biologische) ouderschapsbeschrijving mogelijk van de huidige inwoners van Waarder die volledig en correct is, dat wil zeggen geen fouten bevat. Het is die unieke beschrijving die men op het oog heeft als men

spreekt over de ware beschrijving of de objectieve waarheid (omtrent de ouders van de huidige Waarders). Ik doe Waarder niet tekort als ik verder vooronderstel dat de feitelijke (volledige) beschrijving bij de burgerlijke stand fouten zal bevatten en dat deze dus strikt genomen onwaar is.

Een wetenschappelijk medewerker van de gemeente kan er belang in stellen fouten op te sporen met klassieke of moderne middelen zoals chantage en DNA-onderzoek. Stel nu dat hij op grond van zijn bevindingen de burgemeester van Waarder van de noodzaak van een correctie weet te overtuigen. Hoe overtuigend ook, de verandering kan juist zijn, maar ook onjuist. Als de verandering juist is dan is de nieuwe beschrijving onmiskenbaar dichterbij de waarheid, of kortweg 'waarder', dan de oude. Dit geldt onafhankelijk van de vraag of de herziene beschrijving nog fouten bevat en dus nog steeds onwaar is.

Het is heel goed denkbaar dat de ware beschrijving met geen mogelijkheid meer te achterhalen is. Toch zal dit voor de burgemeester geen reden zijn om het bestaan van die ware beschrijving in twijfel te trekken. Dat doen alleen filosofen die niet durven te spreken over objectieve waarheid uit angst voor metafysische implicaties. De burgemeester en zijn ambtenaar weten wel beter, objectieve waar- en onwaarheden bestaan en het onderscheid daartussen is heilig, en daarom moet er een niet-metafysische uitleg van objectieve waarheden te geven zijn.

In Waarder weten ze ook dat die uitleg gegeven moet kunnen worden zonder er andere conceptualisering en te betrekken. Aan de orde is hier een biologische ouderschapsbeschrijving en niet een juridische. Beide beschrijvingswijzen genereren hun eigen objectieve waarheden. Hoewel er ongetwijfeld enige samenhang is, zijn ze zeker niet in elkaar vertaalbaar.

Objectieve waarheid en conceptueel relatief realisme

Ik zal nu proberen een, binnen dit bestek, zo nauwkeurig mogelijke formulering te geven van een niet metafysische vorm van representationeel realisme, te noemen conceptueel relatief realisme (CRR). De kern wordt gevormd door een objectief waarheidsbegrip dat volgens mij nuttig en acceptabel is.

CRR1: In sommige gevallen, zoals in ons voorbeeld, is er sprake van ten minste één intersubjectief overdraagbare en controleerbare representatiewijze (representatiekader, conceptualisering of vocabulaire), dat wil zeggen er zijn representatieafspraken (eventueel geheel of gedeeltelijk gemechaniseerd) waaraan men zich, voorzover van toepassing, kan houden.

CRR2: Uitgaande van een representatiewijze wordt de vraag of een specifieke representatie van een deel van de werkelijkheid correct of incorrect is, bepaald door de relevante hoedanigheden van dat deel van de werkelijkheid.

Een correcte representatie is de uitkomst van het correct uitvoeren van de representatieafspraken. Bij een incorrecte representatie zijn de afspraken niet volledig correct uitgevoerd.

CRR3: Representatiewijzen hoeven niet in de vorm van beweringen geformuleerd te zijn, ze kunnen bij voorbeeld ook primair in (verzamelings-theoretische) structuren geformuleerd zijn, maar representaties kunnen wel altijd in de vorm van beweringen geformuleerd worden. Correcte beweringenrepresentaties heten 'waar', incorrecte beweringenrepresentaties heten 'onwaar'.

Op grond van CRR 1 tot en met 3 kunnen we een objectieve (on-)waarheid (een objectief feit) nu als volgt definiëren.

DEFINITIE: Een objectieve (on-)waarheid, of een objectief (on)ware bewering, is de hypothetische resultante van een (in-)correcte toepassing van een beweringen-representatiewijze op een deel van de werkelijkheid.

De objectieve (on-)waarheid van een bewering is dus geen eigenschap van die bewering, maar een (dispositionele) eigenschap van de combinatie van een representatiewijze en de werkelijkheid. Het is weliswaar een taal-werkelijkheid eigenschap, maar deze is in beginsel toetsbaar door de representatieprocedure (opnieuw) te voltrekken. Er is geen aanspraak op een metafysische taal-werkelijkheid correspondentie aan verbonden. De correspondentie-intuïties zullen we, zoals gezegd, elders lokaliseren.

In contexten waar het idee van relatief volledige representaties goed gedefinieerd kan worden, zoals in het Waarder-voorbeeld, kunnen we zelfs spreken over 'de objectieve waarheid' in de zin van 'de volledige waarheid en niets dan de waarheid'.

CRR4: Afhankelijk van de doelstellingen kunnen beweringenrepresentaties beschrijvingen van feitelijkheden betreffen, maar ook bij voorbeeld theorieën over wat empirisch mogelijk is, en dergelijke. De (volledige) waarheid heet dan ook wel specifiek 'de ware beschrijving', respectievelijk 'de ware theorie'.

CRR5: Ons beperkend tot (volledige) beschrijvingen volgt uit CRR3 dat een beschrijving waar is als deze volledig overeenstemt met de ware beschrijving en onwaar als die ergens afwijkt. Voorts zeggen we dat een beschrijving dichtbij de waarheid is dan een andere als de eerste beter overeenstemt met de ware beschrijving (minder afwijkingen bevat) dan de tweede. Analoge zaken gelden voor theorieën (zie Kuipers, 1990).

We zullen de vijf kenmerken van CRR aan de hand van het Waarder-voorbeeld illustreren. De biologische ouderschapsbeschrijvingswijze van mensen is een representatiewijze die navolgbaar, overdraagbaar en controleerbaar is (CRR1). Of de burgerlijke stand van Waarder klopt, hangt af van de

werkelijkheid en de vraag of de representatieafspraken correct zijn uitgevoerd (CRR2). De burgerlijke stand bevat impliciet of expliciet beweringen van de vorm 'A is de moeder/vader van B' en zo'n bewering heet 'waar' als B is voortgekomen uit een eikel/zaadcel van A (CRR3). Er is een volledige ware ouderschapsbeschrijving van de huidige inwoners van Waarder denkbaar, de ware beschrijving (CRR4). Een of andere beschrijving is dichterbij de ware beschrijving dan een andere als de eerste minder fouten bevat dan de tweede (CRR5).

Ook volgt uit CRR, om nog een ander voorbeeld te noemen, dat de vraag of de uitslag van een worp met een munt KRUIS of MUNT was (gegeven onze stilzwijgende afspraken over die begrippen) geheel bepaald wordt door de werkelijkheid of we de uitkomst feitelijk vaststellen of niet, ja zelfs of we die nog kunnen vaststellen of niet.

De kern van CRR, i.c. het objectieve waarheidsbegrip, komt neer op het volgende: objectieve (on-)waarheden zijn conceptueel relatief, maar worden overigens, dat wil zeggen gegeven een bepaalde representatiewijze, onafhankelijk bepaald door de werkelijkheid: daarom heten ze objectief! Anders gezegd, ze zijn afhankelijk van taal én werkelijkheid. Ze zijn echter niet per definitie vaststelbaar, laat staan feitelijk vastgesteld.³

CRR impliceert referentieel realisme, fallibilisme en de mogelijkheid van waarheidsconvergentie.⁴ Deze implicaties zal ik kort toelichten.

CRR impliceert referentieel realisme, want als een theorie theoretische entiteiten en eigenschappen postuleert, dan impliceert het waar zijn van die theorie uiteraard dat deze termen iets bestaands in de werkelijkheid representeren dat ongeveer aan de omschrijving voldoet. Hacking en Radder hebben met hun referentieel realisme overigens nog verdergaande pretenties die de specifieke conceptualisering overschrijden. Dat is mogelijk, maar niet nodig om over objectieve bestaansfeiten en dus over referentieel realisme te kunnen spreken.

CRR is fallibilistisch omdat het in beginsel altijd onbekend is en blijft of een bewering een objectieve waarheid is of niet; er kan immers altijd een nog niet ontdekte representatiefout zijn gemaakt. Wel kan men met goede redenen het vermoeden hebben dat een bewering waar is, maar vaak kan men dit dan nog niet met praktische zekerheid zeggen. In veel andere gevallen is praktische zekerheid echter wel mogelijk en is niet alleen het afwijzen van het objectief waarheidsbegrip maar zelfs het belijden van fallibilisme niet meer dan een ritueel.

Ook volgt direct uit CRR4 en 5 dat CRR de mogelijkheid van waarheidsconvergentie impliceert, althans binnen een representatiekader. Dat betekent echter niet dat zulke interne convergentie altijd op directe wijze vaststelbaar is; met name voor theorieën ligt dat gecompliceerd. Wel is bewijs-

baar dat groter (beschrijvend en verklarend) succes van een theorie ten opzichte van een andere een goede reden is om de hypothese, dat de eerste theorie dichter bij de waarheid is dan de tweede, nader te toetsen. Die hypothese kan namelijk het verschil in succes verklaren (Kuipers, 1990). In tegenstelling tot gebruikelijke karakterisering van realisme heb ik in de karakterisering van CRR bewust niet opgenomen dat er feitelijke convergentie optreedt, want dat kan hooguit vermoed worden. Voorts heb ik geen pretenties opgenomen aangaande conceptualiseringsoverschrijdende convergentie.

Nadere uitwerking

Ik heb nadrukkelijk onderscheid gemaakt tussen objectieve (on-)waarheden en het vaststellen daarvan. Daar is een reden voor. Het vaststellen van objectieve waarheden interpreteer ik als een intersubjectieve aangelegenheid ofwel een zaak van het wetenschappelijk forum: het betreft daarbij in het bijzonder de beoordeling of er al dan niet representatiefouten zijn gemaakt. Het is belangrijk in te zien dat het forum zich bij deze taak kan vergissen, denk bij voorbeeld aan de theorie dat de aarde plat is. Hierdoor blijft er een principiële verschil gegarandeerd tussen 'objectief waar' en 'pragmatisch waar', hoe dit laatste ook precies wordt gedefinieerd. De feilbaarheid van het forum kan in sommige gevallen niet meer dan een theoretische mogelijkheid zijn, zodat praktische zekerheid te bereiken is.

Het blijkt zinvol om tussen objectieve (on-)waarheden enerzijds en het daadwerkelijk vaststellen daarvan anderzijds nog een element in te voegen: 'vaststelbaarheid'. Het onderscheid tussen vaststelbaarheid en daadwerkelijk vaststellen is vergelijkbaar met het onderscheid tussen het hebben van een vaststelbare dispositie en het vaststellen daarvan.⁵ Het tweede onderscheid, dat tussen objectieve (on-)waarheden en de vaststelbaarheid ervan, vloeit voort uit de overweging dat wat vaststelbaar (observeerbaar) is, kan veranderen. Het kan toenemen of afnemen, zodat er objectieve (on-)waarheden kunnen zijn die nog niet of niet meer vaststelbaar zijn, maar dit kunnen worden of zijn geweest. De waarheid over de structuur van DNA-moleculen was eens nog niet vaststelbaar. De waarheid omtrent de moorden op Kennedy en Palme lijkt al bijna niet meer vaststelbaar.

Een andere belangrijke reden voor het tweede onderscheid houdt verband met de aard van de empirische wetenschappen. In beginsel genereren alle representatiekaders bij hypothetische toepassing op de werkelijkheid objectieve (on-)waarheden. We spreken echter pas over empirisch relevante representatiekaders als ze vaststelbare verschillen maken. De gegenereerde objectieve (on-)waarheden moeten vaststelbare objectieve consequenties hebben, dat wil zeggen er moeten vaststelbare objectieve (on-)waarheden uit voortvloeien.

Een groot deel van '(empirical) science in the making' bestaat uit het zoeken van zulke empirisch relevante representatiekaders. Hoewel er in beginsel altijd een grote speelruimte is, kan het zijn dat de werkelijkheid de helpende hand biedt door bepaalde conceptualiseringen vrijwel op te dringen (zoals het geval is bij de biologische ouderschapsbeschrijving in het Waarder-voorbeeld) maar dat hoeft helemaal niet. Er zijn onderwerpen waar de conceptualisering sterk conventioneel is. De juridische ouderschapsbeschrijving is daar een goed voorbeeld van.

Een extreem conventioneel voorbeeld betreft het sorteren van allerlei producten, zoals tomaten, die in betrekkelijk arbitrair gedefinieerde grootteklassen A, B, C etcetera ingedeeld worden. Dat neemt niet weg dat een mand tomaten, afgezien van grensgevallen, maar op één correcte manier kan worden gesorteerd in die klassen, of dit sorteren nu met de hand, dat wil zeggen op het oog of met een sorteermachine geschiedt. In beide gevallen kunnen (herstelbare) fouten worden gemaakt.⁶

Conceptualiseringen zijn dus niet in de werkelijkheid ingebakken of van hogerhand gegeven. Het mensenwerkarakter van representatiewijzen is de (inter-)subjectieve prijs die betaald moet worden voor het kunnen formuleren van objectieve waarheden. Dat de kwaliteit en kwantiteit van de gegeneerde waarheden mede van invloed kan en mag zijn bij de definitieve keuze van conceptualisering, is daarbij vanzelfsprekend. In strikte zin kan die keuze overigens nooit definitief zijn, omdat het nu eenmaal altijd mogelijk is de gangbare conceptualisering te veranderen, door nieuwe termen te introduceren of oude termen een nieuwe betekenis te geven. Dat maakt de resulterende oude en nieuwe (on-)waarheden echter niet minder objectief.

Onderzoekers die participeren in een beschrijvend of verklarend onderzoeksprogramma (Kuipers, 1989) hebben zich in hoofdlijnen geschaard achter een representatiekader en het vermoeden dat dat empirisch relevant is. Zij kunnen met recht zeggen dat ze zoeken naar objectieve waarheden, die weliswaar programmarelatief en wellicht niet alle vaststelbaar zijn, maar overigens bepaald worden door de werkelijkheid. Met andere woorden, de resulterende waarheden zijn het produkt van programma en werkelijkheid. De pakkende termen van Fleck misbruikend, kunnen we ook zeggen dat het programma de actieve (intersubjectieve) koppelingen levert, die in combinatie met de werkelijkheid leiden tot welbepaalde passieve (objectieve) koppelingen. Het gevolg is dat de rol van de onderzoeker vergelijkbaar is met die van de detective. Deze is ook op zoek naar objectieve waarheden, in het bijzonder over de identiteit van de dader, waarbij het representatiekader een maatschappelijk gegeven is.

In discussie met andere posities

De hier ontwikkelde vorm van realisme is een minimale vorm van realisme. CRR is in feite een combinatie van (ontologisch) realisme en epistemologisch pluralisme: het postuleert één werkelijkheid die met verschillende begrippenkaders gerepresenteerd kan worden. Reeds onder deze voorwaarden is een plausibele definitie van een objectief waarheidsbegrip mogelijk.

Het epistemologisch pluralisme kan desgewenst versterkt worden in de richting van epistemologisch relativisme met behulp van de zogenoemde incommensurabiliteitsthese. Het kan echter ook aangevuld worden met de stelling dat begrippenkaders praktisch of zelfs principieel commensurabel zijn. In geen van beide gevallen hoeft het realisme en het objectieve waarheidsbegrip overboord te worden gezet.

Het wonderlijke is dat zo'n minimale maar substantiële vorm van realisme als CRR weinig verdedigd is tegen de subjectivistische aankleding van het paradigma-begrip door Kuhn. Immers, ook al zijn beweringen vrijwel per definitie conceptueel gestructureerd door een paradigma, daarmee verliest hun waarheidswaarde nog niet zijn objectief (werkelijkheidsafhankelijk) karakter. Een deel van het werk van Kuhn kan dus heel goed realistisch geïnterpreteerd worden in de hier voorgestelde minimale (CRR-)zin. Desgewenst kan dit ook gebeuren met Kuhns idee van intertheoretische incommensurabiliteit.

Het is verheugend dat in sommige relativistische kringen steeds vaker wordt toegegeven dat de werkelijkheid een rol speelt of weerstand biedt. Hun theorie blijft echter zwakker dan CRR. In onze termen gesteld moet 'weerstand bieden' zoiets betekenen als: uitgaande van een specifiek representatiekader zijn bepaalde representaties van een deel van de werkelijkheid uitgesloten omdat ze incorrect zijn. Volgens CRR zijn er veel representatiekaders die slechts ruimte laten voor één correcte representatie van een deel van de werkelijkheid. Dat is ook nodig voor het behoud van het objectieve waarheidsbegrip.

CRR heeft uiteraard consequenties voor het beoefenen van wetenschapsgeschiedenis. Volgens relativisten als Latour c.s. mag de winnende theorie niet gebruikt worden om wetenschappelijke ontwikkelingen achteraf te verklaren. Vanuit CRR is dit standpunt onbegrijpelijk. Uitgaande van een representatiewijze bepaalt de werkelijkheid, welke representaties correct zijn. Zolang er geen representatiewijze is gekozen ('science in the making') is er ook geen bruikbaar voor neutrale geschiedschrijving. Maar is eenmaal gekozen, dan liggen de correcte representaties ook met terugwerkende kracht vast. Daarom is er bij het achteraf verklaren van ontwikkelingen, met name als het gaat om het achteraf interpreteren van experimenten, geen

enkele reden geen gebruik te maken van de winnende representatiewijze.

CRR impliceert niet, zoals karikaturen van (representatief) realisme vaak suggeren (ook die van Radder, dat er over alle kwesties objectieve waarheden te formuleren zijn. In de eerste plaats kan het zijn dat er nog geen voldoende specifieke conceptualisering overeengekomen is, zoals bij voorbeeld bij zogenoemde observationeel equivalente theorieën. Maar dat kan veranderen, met de bijbehorende consequenties met terugwerkende kracht. CRR is daarom een zodanig minimale vorm van realisme dat die zelfs voor instrumentalisten aanvaardbaar kan zijn. In de tweede plaats kan niet uitgesloten worden dat er onderwerpen zijn waarover geen stabiele intersubjectieve conceptualisering mogelijk blijkt, bij voorbeeld over ethische en esthetische waarden. Met andere woorden: op geen enkele manier wordt voorondersteld dat er een allesomvattende verzameling denkbare conceptualiseringen met bijbehorende objectieve waarheden bestaat. Wie het hier verdedigde objectieve waarheidsbegrip fundamenteel wil aanvechten, moet dan ook niet verwijzen naar moeilijke gevallen, maar de kritiek primair richten op relatief simpele gevallen.

Er is zeker verwantschap tussen CRR en het interne realisme van Putnam en het realisme van Davidson. Het zou echter te ver voeren de niettemin onmiskenbare verschillen hier in detail uit te werken. Ik volsta met het noemen van de belangrijkste verschillen. Mijn objectieve waarheidsbegrip verschilt duidelijker van een pragmatisch waarheidsbegrip dan Putnams waarheidsbegrip (zie Doorman (1983) voor een uiteenzetting van Putnams positie en twijfels op dit punt), en het is ook niet fundamenteel coherentistisch zoals dat van Davidson. Voorts neem ik geen zogenoemde intertheoretische pretenties op die de combinatie van een specifieke conceptualisering en de werkelijkheid overschrijden. Putnam en Davidson leggen allebei sterk de nadruk op zulke intertheoretische pretenties, bij voorbeeld over commensurabiliteit.⁷ Het gaat mij om een minimumvorm van (representatief) realisme, die ruimte laat voor versterking in intertheoretische zin.

Het is overigens een interessante vraag of er wel veel aan CRR moet worden toegevoegd om praktische commensurabiliteit te beargumenteren. Het is logisch immers altijd mogelijk een omvattende conceptualisering op te stellen, waarin automatisch alle objectieve waarheden zijn ondergebracht die horen bij deel- of aspect-conceptualiseringen. Dit zou aanhangers van de incommensurabiliteitstheze te denken moeten geven. De conceptualiseringen die horen bij twee concurrerende programma's over ongeveer hetzelfde domein kunnen al dan niet ver uit elkaar liggen. Hoe verder ze uit elkaar liggen en hoe 'incommensurabeler' ze dus zijn, hoe meer ze elkaar door samenvoeging kunnen verrijken. Hoe dichter ze bij elkaar liggen hoe commensurabeler ze zijn, waarbij de noodzaak tot enig passen en meten nog geen reden is voor diepzinnige beschouwingen.

De voorgaande overwegingen van formele aard sluiten overigens niet uit dat de ideeën van Hacking en Radder over referentie en over het belang van experimenten een nuttige rol kunnen spelen in pleidooien voor praktische commensurabiliteit van twee begrippenkaders. Het gebruik van de dagelijkse taal voor bij voorbeeld het beschrijven van experimenten leidt tot een derde conceptualisering die een nuttige of zelfs noodzakelijke schakel kan vormen voor de praktische vergelijking. Hacking en Radder komen echter primair met deze ideeën omdat ze vinden dat het objectieve waarheidsbegrip moet worden opgegeven en uitgebannen, omdat het noodzakelijkerwijs een metafysisch karakter heeft. Zoals we gezien hebben, zijn daar echter geen goede redenen voor.

Non-standaard correspondentie

In de gegeven karakterisering van het objectieve waarheidsbegrip en het conceptueel relatief realisme is geen enkel beroep gedaan op een of andere correspondentie tussen taal en werkelijkheid. In de relatie tussen een ware bewering en de werkelijkheid volgens onze waarheidsdefinitie steekt niets diepzinnigs: de bewering is het hypothetische resultaat van het nakomen van representatieafspraken met betrekking tot het betreffende deel van de werkelijkheid. Het betreft slechts een hypothetische vorm van correct turven.

De correspondentie-intuïties zijn echter diep ingesleten. Waar komen ze vandaan? Naar mijn mening komen de taal-werkelijkheid (TW) correspondentie-intuïties voort uit een verwarring met de volgende taal-taal (TT) correspondentie-intuïties: (i) een beschrijving of theorie is (on-)waar dan en slechts dan als deze (niet) correspondeert met de ware beschrijving, respectievelijk de ware theorie, en (ii) een beschrijving of theorie is dichter bij de waarheid dan een andere als de eerste beter correspondeert met de ware beschrijving, respectievelijk de ware theorie dan de tweede. We hebben voor het geval van beschrijvingen gezien (CRR5) dat zulke TT-uitspraken onproblematisch geïnterpreteerd kunnen worden in termen van overeenkomsten en verschillen tussen beweringen. (Een formele uitwerking voor beschrijvingen en theorieën is te vinden in Kuipers (1987b)).

Het is duidelijk dat de correspondentie-intuïties in deze interpretatie in de eerste plaats betrekking hebben op structurele relaties tussen beweringen in het algemeen: bewering A correspondeert al dan niet met bewering C, respectievelijk, bewering A correspondeert beter met bewering C dan met bewering B. In de praktijk zijn we echter vaak alleen geïnteresseerd in dit soort correspondentie-claims als C de ware beschrijving of theorie is, zoals in (i) en (ii). Daarom lijken ze iets met een waarheidsdefinitie te maken te hebben,

met name (i). Omdat een definitie van 'objectieve waarheid' in elk geval een TW-aangelegenheid moet zijn, worden de TT-correspondentie-intuïties door de meeste aanhangers en bestrijders van de correspondentietheorie van de waarheid ten onrechte geherinterpreteerd als TW-intuïties en wel door 'de ware beschrijving', respectievelijk 'de ware theorie' te vervangen door 'de werkelijkheid'. Dan krijgen de intuïties hun standaard TW-formulering: (i*) bewering A is (on-)waar dan en slechts dan als A (niet) correspondeert met de werkelijkheid, en (ii*) bewering B is dichter bij de waarheid dan bewering A dan en slechts dan als B beter correspondeert met de werkelijkheid dan A. Hierbij wordt (i*) bij voorkeur als waarheidsdefinitie opgevat. Maar (i*) en (ii*) leiden onvermijdelijk tot principieel ontoetsbare en dus metafysische correspondentieclaims.⁸

Volgens onze definitie is de waarheid van een bewering wel een TW-aangelegenheid, maar heeft niets met overeenstemming van taal (bewering) en werkelijkheid te maken. Het is een geheel andersoortige eigenschap van de combinatie van taal en werkelijkheid: een ware bewering is het produkt van een correct verlopen confrontatie van een representatiewijze met de werkelijkheid.⁹ Onware beweringen kunnen in meerdere of mindere mate overeenstemmen met zo'n ware bewering.

Naast de associatie met 'correspondentie' wordt het idee van objectieve waarheden ook vaak geassocieerd met kenmerken als: absoluutheid, universaliteit, vaststelbaarheid, zekerheid en exclusiviteit. In het bovenstaande heb ik me echter expliciet gedistantieerd van een absolute, dat wil zeggen conceptualiseringsonafhankelijke, status van objectieve waarheden. Ik heb me ook niet gecommitteerd aan de stelling dat er over van alles en nog wat objectieve waarheden te formuleren zijn, noch aan de stelling dat de benodigde conceptualisering een absoluut gegeven of een natuurgegeven zou zijn, noch aan de stelling dat objectieve waarheden altijd vaststelbaar zijn, laat staan met absolute zekerheid.

Ten slotte heb ik me ook niet gebonden aan de stelling dat er naast het objectieve waarheidsbegrip geen zinvolle andere waarheidsbegrippen en -criteria zijn. Pragmatische waarheidscriteria, gebaseerd op consensus en coherentie, zijn zelfs onvermijdelijk omdat vergissingen principieel nooit uitgesloten kunnen worden en omdat beslissingen over waarheid vaak toch moeten worden genomen, ook bij zaken waar de representatiekaders vooralsnog niet, of niet meer, volledig toepasbaar zijn.

Moraal

Laten we voortaan vrijmoedig spreken over objectieve waarheid. Lezers die kampen met een fundamentele waarheidsallergie, zoals Radder en de mees-

te constructivistische wetenschapsonderzoekers, raad ik aan te beginnen met het in twijfel trekken van relatief eenvoudig vaststelbare objectieve waarheden over zaken waarbij de conceptualisering geen misverstand hoeft op te roepen, zoals de vraag of de auteur van 'Nieuw realisme?' (*Kennis en Methode*, VII.2, 1983) in Waarder woont en wie zijn vader is.

Graag wil ik S.J. Doorman, R. Looijen, H. Radder en R. de Wilde bedanken voor hun commentaar op het concept.

Noten

1. Een vergelijkbare intentie tot ontmythologisering van de correspondentietheorie is ook vrij expliciet aanwezig bij de latere Wittgenstein en impliciet bij Popper. Ramsey, Ayer, Fine, Rorty, Hacking, Radder en de moderne wetenschapsonderzoekers daarentegen zien geen andere mogelijkheid dan het overbodig verklaren van een objectief waarheidsbegrip.

2. De vooronderstelling dat de burgerlijke stand pretendeert van *alle* inwoners de *biologische* ouders te registreren, is niet helemaal juist, maar dat is niet van belang voor de strekking van het voorbeeld.

3. Merk op dat een objectieve waarheid opgevat kan worden als de uitkomst van een representatie-experiment: als je die en die afspraken in die en die omstandigheden toepast is die en die bewering de uitkomst. Dit zou Hacking en Radder moeten aanspreken, gezien hun terechte belangstelling voor experimenten.

4. Hieruit volgt dat het gedefinieerde objectieve waarheidsbegrip inderdaad de meerwaarde heeft die ten opzichte van een pragmatisch waarheidsbegrip verwacht mag worden: het kunnen verklaren van fallibilisme (de mogelijkheid van fouten maken) en van de mogelijkheid van (interne) waarheidsconvergentie.

5. De Groot (1982) kan dit onderscheid niet maken. Hij definieert 'waarheid' niet alleen pragmatisch maar ook zo dat er geen nog-niet-vastgestelde waarheden zijn: 'Waar is wat het forum voor waar houdt ...'. Zijn forumtheorie zou aan kracht winnen als hij naast zijn pragmatisch waarheidsbegrip de voor de hand liggende plaats voor het objectief waarheidsbegrip zou inruimen, maar ook hij heeft last van de waarheidsallergie.

6. Uit de mogelijkheid van machinaal op te stellen beschrijvingen blijkt trouwens dat objectieve waarheden geen fundamenteel coherentie-aspect hebben, zoals Davidson lijkt te menen.

7. Putnam en Davidson zouden dan ook niet zo gelukkig zijn met de door mij gekozen kwalificatie 'conceptueel relatief', die al gauw de associatie van kentheoretisch 'relativisme' oproept.

8. Dat blijft zo als 'de werkelijkheid' in (i*) en (ii*) wordt vervangen door de TW-notie 'de feiten'. Popper heeft de aldus resulterende formuleringen regelmatig terloops maar expliciet verward met de TT-intuïties (i) en (ii).

9. In deze formulering valt de analogie op met Tarski's recursieve definitie van de ware zinnen van een model: het 'berekenen' van de ware zinnen van een model komt daarin neer op het op correcte wijze nakomen van de representatie-afspraken van modellen in termen van zinnen. Merk in dit verband ook op dat onze definitie zo in elkaar zit dat automatisch voldaan is aan de zogenaamde Tarski-conventie; een technische

eis die vaak verward wordt met een relatie tussen taal en werkelijkheid. De eis is dat een zin waar is in een model dan en slechts dan als de corresponderende bewering over de bijbehorende structuur waar is (in informele zin). Welbeschouwd voegt de gegeven definitie van objectieve waarheid in de combinatie met de recursieve definitie alleen toe dat de structuur die bij het model hoort een 'structuralistische' tussen-representatie van de werkelijkheid is, die correct is uitgevoerd volgens de betreffende representatiewijze.

Literatuur

- Brink, Ch., Verisimilitude: views and reviews, *History and philosophy of logic*, 10 (1989): 181-201.
- Doorman, S.J., Nieuw realisme?, *Kennis en Methode*, VII.2 (1983): 98-121.
- Groot, A.D. de, *Academie en forum*, Boom, Meppel/Amsterdam 1982.
- Kuipers, T. (red.), What is closer-to-the-truth? A parade of approaches to truthlikeness, *Poznan Studies*, Vol. 10, Rodopi, Amsterdam 1987a.
- Kuipers, T., Truthlikeness and the correspondence theory of truth, in *Proc. 11th Wittgenstein Symposium*, Wenen 1987b: 171-176.
- Kuipers, T., *Onderzoeksprogramma's gebaseerd op een idee*, oratie RUG, Van Gorcum, Assen 1989.
- Kuipers, T., Realisme en convergentie, te verschijnen in Van Brakel, J., en D. Raven (red.), *Realisme en Kennis*, Van Gorcum, Assen 1990.
- Miller, D., Review of: I. Niiniluoto, *Truthlikeness*; T. Kuipers (red.), *What is closer-to-the-truth?*; D. Pearce, Roads to commensurability, te verschijnen in *The British Journal for the Philosophy of Science*, 1990.
- Radder, H., Ransom realisme, *Kennis en Methode* 3 (1989): 295-314.

Summary

In the past twenty years many philosophers have developed an allergy with respect to speaking freely about statements being objectively true or false. This applies even to so-called referential realists such as Hacking and Radder. It is argued that they do better to leave the allergy to the diehard empiricists who prefer refraining from any ontological hypothesis to explaining the success of natural science and common sense.

The notion of an objective truth is defined as the result of correctly applying a conceptual scheme on a part of the world. By consequence, the division between true and false statements is assumed to be determined by the scheme *and* the nature of the relevant part of the world. It is argued that this minimal type of representational realism, called *conceptually relative realism*, perfectly leaves room for truth convergence and fallibilism. It is a combination of ontological realism and epistemological pluralism. Although it postulates an independent reality, it does not assume that there is some ideal language to conceptualize this world, nor that conceptual schemes are always commensurable. It also does not presuppose some metaphysical correspondence between language and the world. It is even argued that the correspondence intuitions go back to innocent language/language relations, which have been misinterpreted as language/world relations.